

es. Maar voor
aanvaarden,
en petroon,
als anderen
og; een ieder
n patroon
liscerend
ten slotte
werksta-
den arbeider
moet leeren
vroeze, dan

lingen aldus

ing, mits
ent of als
kan geens

consciën-
nik te ma-
ig verkre-
delen zijn
len even-
matig zijn

d aanvaard
nog debat
het congres
uit de eer-
ste, tot con-
het stakings-
eklaarde. De
te weglating
Brummel-
res ging met
het congres

g, mits in
ek instru-
contract
ontkend?)
erd bleef ge-

d congres er
in het voor-
rd gevraagd,
recht te ver-
higheid aan-
eest voor de
og met zich
Gods Woord
de staking
egt over het
n voorzienig-
is dagelijksch
lat elk recht
eit uit alles,
en" mensch,
cht niet kan
ut later nog
aet klem op,
n naam heb-
later nimmer
de lijn van
ren in latere
jofde samen-
doch iemand
aan gedacht.

eerste chris-

king op deze
de moet wor-
het contract
d, en in de
n een uitslot
past, als alle
vordt ook ge-
scontract

K. D.

de nieuwe

ing maken op
ed na te gaan
n onze eeuw-
zielkunde en
ziek kenmerk
afwenden van
r diepere roer-
st natuurlijke,
het leven.
voorts over
t) een teeken

ing in de be-
g" volledig te

Tenslotte willen wij daarom alleen nog wijzen op het verband en de wisselwerking tusschen de wijsgeerige en de religieuze stroomingen van dezen tijd.

De nieuwe wijsbegeerte dankt haar mystiek en irrationeel karakter aan denzelfden tijdgeest, die ook de nieuwe ontwaakte behoefte aan religie bepaalt, en soms is de verwantschap tusschen die beide tijdverschijnselen zoo nauw, dat ge niet meer kunt zeggen waar de filosofie ophoudt en de religie begint, en omgekeerd, waar de religie ophoudt en de filosofie begint.

In de breedvoerige karakterisering van onzen tijd, die wij gaven in de inleiding op onze schoolpraatjes, hebben wij reeds enkele van de meest markante religieuze typen op het gebied der nieuwe wijsbegeerte gewezen.

Laat ons ze nog even voor onze aandacht roepen. Wij noemden Frans von Baader als een soort voorlooper der religieuze beweging. Baader dacht zich een rijk des geestes naast het rijk der natuur, beide één in God, en beheerscht door één zelfde wet, zoodat ze ook beide kenbaar zijn voor den, aan God verwanten, menschenlijken geest. Alle ware kennis is daarom bij Baader — en ziehier een echt-christelijk principie! — in wezen Gods-kennis.

Ook Lotze, hoewel niet behoorend tot de nieuwste school, is een teken en type van de religieuze wijsbegeerte. Uitgaande van de streng wetenschappelijke natuurbeschouwing, eindigt hij in de idealistische beschouwing, dat alle dingen bestaan in afhankelijkheid van, en in harmonie met, God.

Fechner neemt eveneens aan, dat God aanwezig is in de wereld en dat door zijn immanentie de wereld geestelijk levend bestaat.

Als het meest sprekend voorbeeld van de kentering der wijsbegeerte in de richting der religie noemden wij Rudolf Eucken. Zijn filosofie is niet slechts geboren uit behoefte aan wereldverklaring, maar uit de begeerte naar een hooger geestesleven, en dit leven bestaat voor hem in de mystieke gemeenschap met God. Zelfs gaat Eucken zoover den Christus het Ur-bild (oorspronkelijk voorbeeld) van het waarachtig leven te noemen.

Ook bij verschillende andere wijsgeeren uit de romantische school vonden wij sterk sprekende christelijke tendenzen.

Wij verwijzen den lezer ter herinnering naar de artikelen: „Lichttijden" en „Niet ver van het Koninkrijk Gods".

Nu wij den ontwikkelingsgang der wijsbegeerte in de groote hoofdzakelijk gevolgd hebben en in het bijzonder het karakter en den geest der nieuwste wijsbegeerte hebben zoeken te verstaan, zal het ons gemakkelijker vallen deze beweging naar haar beginsel te beoordeelen.

Het is thans duidelijk, dat dit beginsel niet zoozeer een godsdienstig als wel een wijsgeerig karakter draagt, of laat ons het voorzigtiger zeggen: in de groote mystieke geestesstrooming, die door de menscheit stuwte, is niet het religieuze, maar het wijsgeerige, element overheerschend. De inhoud van de nieuwe stelsels is in de groote hoofdzakelijk filosofie. De religie doet hoofdzakelijk dienst, om aan de wijsbegeerte diepte, kleur en gloed, te geven.

Dat wij hiermee niet te veel zeggen, blijkt vooral uit een tweetal zeer karakteristiek moderne geestesbewegingen, die wij nog niet hebben genoemd, en waarop wij toch, om overtuigend te zijn, ook de aandacht moeten vestigen: de theosofie en de anthroposofie.

Voor een deel is de theosofie een vrucht van het wereldverkeer. Door den handel worden de „schatten" van oude en nieuwe cultuur omgeroerd. Zoo hebben de wonderen der techniek dienst gedaan om de wonderen der mystiek (speciaal van het Boeddhisme) naar Europa te importeerden. Maar het Oostersch artikel paste precies bij de Westersche mode, in dit geval de Westersche geestesstemming.

Het ligt buiten ons bestek van het hoogst belangwekkend stelsel der theosofie een gedetailleerde beschrijving te geven. Trouwens, wie enigszins op de „hoogte" van zijn tijd is, heeft reeds lang met dit bastaardkind van „Oost" en „West" kennis gemaakt. Het is ons thans alleen om het grondbeginsel en de structuur van het stelsel te doen. En dan valt het reeds bij eerste kennis-making, op, dat de theosofie veel meer wijsbegeerte dan religie is. Zij dient zich immers aan als „de wetenschap des levens en de levenskunst, die al de groote vragen van het zijn omvat, en in staat is alle problemen des levens op te lossen". Wat haar natuurbeschouwing betreft, stelt zij zich op het standpunt van het evolutionisme. Wat den mensch aangaat wordt deze ontwikkelingsgedachte gespecialiseerd in de leer der reïncarnatie (het opnieuw aannemen van een lichaam). De kenleer der theosofie vertoont overeenkomst met de school van Bergson; zij bestaat in de intuïtie, of schouwing van hetgeen voor de zintuigen onbereikbaar is. De theosofische moraal kan worden samengevat in het één beginsel: de „Selbstlosigkeit" (onbaatzuchtigheid).

Het feit, dat de theosofie een zeer innig en werkzaam verbond heeft gesloten met het occult-

tisme, en dat in de praktijk bij velen de theosofie geheel in occultistische manoeuvres opgaat, verandert niets aan de grondstructuur van het stelsel. Bijgeloovige ontzinkingen kent ook de ware religie. De theosofie als zoodanig is een poging tot wereldverklaring, maar dan, in overeenstemming met het karakter der nieuwe wijsbegeerte in het algemeen, langs den weg der intuïtie.

Nog duidelijker spreekt de wijsgeerige grondtoon bij het allernieuwste fenomeen op het gebied der nieuwe religie: de anthroposofie¹⁾.

In tegenstelling met de rationalistische wijsbegeerte, die de kennis van het bovenzinlijke uitsluit, tracht Rudolf Steiner (geb. 1861), de vader van deze nieuwe leer, juist die „onkenbare", bovenzinlijke wereld tot het voornaamste voorwerp van het waarachtige kennen te maken. Daar de gewone zielekrachten tot het veroveren van die intieme wereld ontoereikend gebleken zijn, zoekt hij dit verlokkelijk land der mysteriën door de mobilisatie van extra-ordinaire, of super-normale, zielekrachten in den kring van zijn wereldbeschouwing te betrekken. Aanvankelijk scheen de theosofie hem de oplossing van de puzzle aan de hand te doen. Ook het occultisme en tenslotte zelfs het christendom schenen hem mogelijkheden tot tot ontdekking van het super-normale te ontsluiten. Maar aldaar maakte Steiner zich van alle officiële bewegingen en stelsels los en deed hij de spin na, die uit haar eigen binnenste het ragfijn dradenhuis weeft.

De ken-leer van Steiner vertoont gelijkenis met het mystiek model, en bestaat uit drie trappen of graden.

De eerste „Stufe" heet: Voorbereiding. De mensch begint, in den weg van meditatie, met de oefening van zijn geestelijke zintuigen. Hij moet leeren zich over de wereld te verhezen, en fracten hare verborgenheden te benaderen door waarneming met de ziel.

Daarna komt de Verlichting, dat is het beschouwen van de dingen met het orgaan der helderziendheid, dat in elke menschenziel aanwezig is, en in de filosofie intuïtie genoemd wordt.

Als vrucht van de opwekking der innerlijke zielsvermogens bereikt de mensch de hoogste trap, namelijk de Inwijding. De geestelijke wereld, die achter de zintuigelijk waarneembare wereld ligt, gaat voor hem open.

Op de bijzonderheden gaan wij niet in. De nieuwe wereld, die Steiner ontdekt, heeft niet veel meer waarde dan de fantasie van een somnambule; ja soms zou men geneigd zijn te denken aan de hallucinaties van een krankzinnige.

Voor ons doel is het genoeg, dat wij het karakteristiek element van Steiner's leer naar voren brengen.

Behalve het feit, dat de intuïtie (niet gemoedelijk, maar verstandelijk, bedoeld) de oude methode van logisch denken en experimenteel onderzoeken vervangt, is bij Steiner merkwaardig de verheerlijking, ja laat ons maar zeggen, de vergoddelijking, van den mensch. De naam van zijn stelsel is in dezen een getuigenis. In onderscheiding van de theosofie (saamgesteld uit theos = God en sofa = wijsheid), noemt Steiner zijn leer: anthroposofie (anthropos = mensch). Niet de Godskennis is bij hem bron van de wereld- en zelfkennis, maar, omgekeerd, van den mensch (in zijn zeven-deelig bestaan) uit wordt getracht het raadsel der wereld op te lossen. Ook in de religie heeft Steiner God niet noodig tot verlossing. Verlossing is bij hem verlichting en dit licht daalt niet van boven, maar breekt zich baan uit de afgrondelijke diepten van de eigen zielewereld.

•••

Het zou de moeite loonen ook binnen den kring van het kerkelijke christendom de geestesstemming en het geestesdenken (de theologie) te toetsen aan de nieuwe wijsbegeerte. Ook daar immers zien wij een accentverlegging, die overeenstemt met de verplaatsing van den nadruk, die de nieuwe wijsbegeerte kenmerkt. Een antirationalistische strooming doet haar stille werking in de ondergrondse sieren van het christendom. Neen, niet alleen in het onderbewuste, maar ook in het kennen en belijden van de waarheid. Wat is de ethische richting in haar eigenaardigheid anders dan een verplaatsing van het zwaartepunt naar het leven, en wel zoodanig, dat het leven kenbron wordt van de waarheid? Ook op het irrationeële, het mystieke, van de waarheid, dat voor geen formuleering vatbaar is, wordt door de Ethischen de nadruk gelegd!

Ja, heel de christelijke theologie, zoover zij niet gereformeerd is, maakte duidelijk een zwenking in de irrationeële richting.

Rudolf Otto behandelt in zijn (terecht beroemd) boek: „Das Heilige" het thema: „Het irrationeële in de idee van het goddelijke, en zijn verhouding tot het rationeële".

Karl Barth, de schrijver van het veel gelezen en geprezen boek „Der Römerbrief", zoekt ook in de onkenbaarheid Gods het wezenlijk element van de theologie. Het geloof is voor hem „de onuit-

1) Voor een duidelijke beschrijving en principiële beoordeeling verwijs ik naar Hofer, III, 329 o.v.

gesproken erkenning van de paradox en irrationaliteit, het „nochtans" tegenover alle begrip, ervaring, feitelijke toestanden en gegevene verhoudingen".

Naar haar aard en beginsel is de gereformeerde theologie voor den invloed van een wijsgeerige tijdstrooming onaantastbaar. Haar vast fundament ligt in het Woord Gods, vertolkt door een confessie, die eeuwenlang den aanval van de machtigste geestesbruisingen doorstond.

Toch gelooven wij niet aan de eere van de gereformeerden tekort te doen, wanneer wij in de beweging der z.g. jongeren (die ook mede invloed oefende op het ontstaan van „De Reformatie") een reactie zien op het intellectualisme en rationalisme (dogmatisme), dat onwillekeurig, na een tijdperk van geestelijken bloei, zijn werking begint te doen.

Ook de gereformeerde ontkomt niet aan den invloed van de geestesstroomingen van zijn tijd, en het is zijn roeping, zoowel afwerend als opbouwend, zich van dezen invloed rekenschap te geven.

Deze roeping sluit dus ook het wijsgeerig onderzoek van deze tijdstroomingen in!

B. W.

*) Zie de zuivere en duidelijke karakteriek van Barth's theologie in de „Stemmen des Tijds". Maart 1924, door prof. W. J. Aalders.

LITERATUUR EN KUNST.

Paschen.

„Wie zal den steen voor ons afwentelen?"

Oudergewoonte laten we ook thans weer de stof, waarover momenteel in deze rubriek wordt gehandeld, rusten, teneinde te luisteren naar den zang der feestklokken, die het groote feit der verrijzenis verkonden.

Zooals de klokken in Vlaanderen alle tegelijk spreken gaan op den vooravond van den Paaschdag en in luide jubel vertellen de glorie van Christus' triomf over den dood, zoo hooren wij ook overal in de letterkunde Paaschzangen ruischen, in een geveugeld crescendo zich opheffend uit de donkerheid van den Goeden-Vrijdag.

We vinden die Paaschzangen in de oudste literatuur van yrome monniken en devote zusters, we hooren ze ook in de nieuwere letterkunde — één en hetzelfde lied, schoon in velerlei intonatie: een hymne der overwinning en een lofzang tot Gods eer.

We willen thans naar die Paaschklinken luisteren, nu God ons de viering van het Paascheest weer schenkt. En dan kiezen we ditmaal een gedicht uit de nieuwere letterkunde, dat een onzer bekende dichters eenige jaren geleden plaatste in het tijdschrift „Van onzen tijd". Ik bedoel het gedicht „Paschen" van Albertine Steenhoff-Smulders, dezelfde, die als prozaschrijfster zeer goede historische romans heeft gegeven.

In den stijl der moderne literaire kunst doet de dichteres u in haar stof inleven, door onmiddellijk u te verplaatsen naar een punt, vanwaar ge haar blik volgen kunt. En dan ziet gij op den vroegen Paaschmorgen de vrouwen gaan naar het graf, de bezwaarde discipolinnen, nog diep onder den indruk van het fel-snydend gebeuren der laatste dagen, gebogen onder haar verdriet over den smartelijken dood van den geliefden Meester, over de vernietiging van haar hooge en blijde verwachting:

Ze gaan, nog hangt in haar ooren
't gejoel en het felle gedruisch;
en of ze het: „Kruisigt Hem!" hooren
weêrom voor Pilatus' huis,
zoo duiken ze in haar mantel
en spreken zacht voor zich heen.
Maar de weg, ligt stil en eenzaam
en de vrouwen gaan daar alleen.
Zoo stil is de jonge morgen,
zoo koel en blank en licht!

In de verte ligt de kruisheuvel, verlaten en doodsch nu, maar voor haar geestesoog zien ze weer alles, wat daar is gebeurd; en ginds, overstraald van vrede in het gloeiende morgenlicht, sluimert de stad, maar in haar ooren schrijnt nog het gekrijsch, dat de woelige straten vervulde. Het leeft alles weer in ze op in smartelijke herinnering:

Haar oogen branden van tranen:
Ginds staan nog, hoog opgericht,
op den dorren heuvel der schande
drie kruisen; daar stierf Hij
de Rabbini, de Verwachter van Isrel.
En de stad ligt rustig en blij!

De Verwachter van Isrel!

Wat blijde bewondering had haar ziel vervuld, als ze getuigen waren van Zijn wondermacht, van Zijn groote daden. Zulk een macht had alleen de van God gezondene! En ze gedachten het, hoe Hij hun geliefde Meester was geweest.

Hij, die de duizenden spijsde,
die hun kinders tot zich riep,
die het dochterke wekte ten leven
en stil-lachende zei, dat het sliep;